

Bélyácz Katalin a PTE Klasszika-Filológia Tanszékének vezetője, egyetemi docens. *A salamisi csata emlékezete* című monográfiája 2020-ban, Kerényi Magda általa szerkesztett levelezése 2022-ben jelent meg a Gondolat Kiadó gondozásában.

Legutóbbi írása az *Ókorban*: *Periammata* (Nagy Árpád Miklóssal, 2020/2).

Görög mitológémák Thomas Mann regényeiben

Bélyácz Katalin

Kerényi Magda Kerényi Károlyról szóló tanulmányában a görög istenekkel való találkozásnak három, a ma embere számára lehetséges legitím módját nevezi meg:¹ a vallásit vagy kultikusát (amikor keresztény templomok antik kultuszhelyre épülnek), a pszichológiáit (amikor a modern ember álmai és a mitológia ősképei kerülnek kapcsolatba egymással) és az irodalmi-költőit. Előadásomban erről az utóbbiról lesz szó Thomas Mann regényei kapcsán. Három témát érintek: a hermési karaktereket, József ifjú feleségét és Potifárné alakját.

1. A „hermési” karakterek

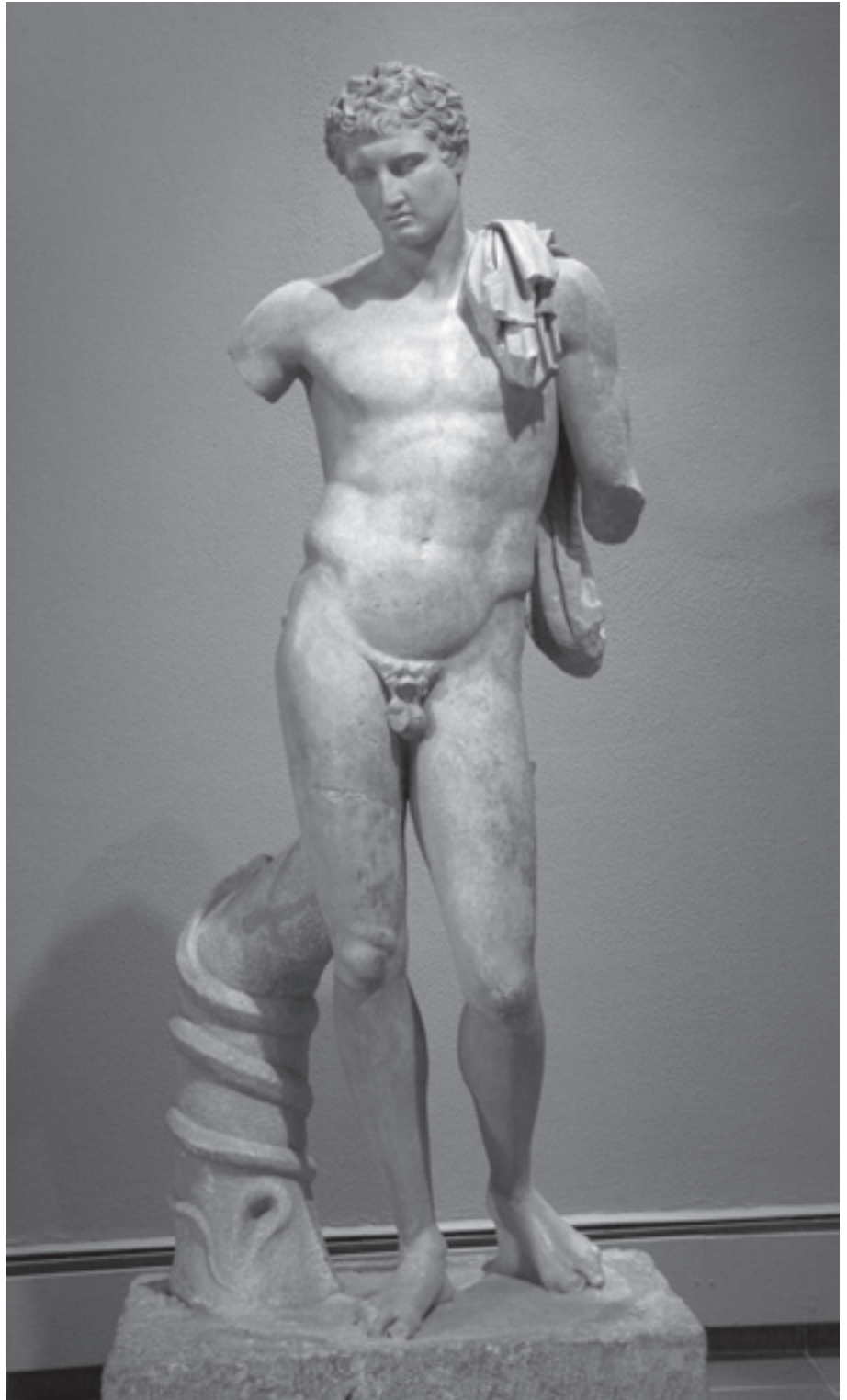
Kerényi Károly és Thomas Mann levelezésük tanúsága szerint kölcsönösen inspirálták egymást Hermés kutatására.² S bár igaz, hogy Thomas Mann több regényalakja sem képzelhető el Kerényi *Hermés, a lélekvezető* című írása nélkül, a kezdeményező mégis Thomas Mann volt. Hiszen Kerényi úgy írja meg a *Hermés, a lélekvezetőt*, hogy már nyolc éve levelezik Thomas Mann-nal,³ többek között Hermésről. Műveik megszületésének háttéréről tehát a fő forrásunk a levelezésük. Ebből az látszik, hogy először Mann ismerte fel magában a vonzalmat a „hermési” iránt, s erről gyakran írt Kerényiinek. Levelezésükben lépésről lépésre járják körül ezt az istenalakot.⁴ Amiről Kerényi utólag úgy számol be, hogy az európai szellemtudományban Nietzsche óta létező apollóni-dionysosi dualizmust először ez a levelezés terjesztette ki hármassággá: Hermés alakjával.⁵ *Hermeion* volt ez: szerencsés találat a szerencsés találatok istenétől. A kezdeményező pedig Hermés keresésében érdekes módon, úgy tűnik tehát, Thomas Mann volt. Nem véletlen, hogy levelezésük bevezetésében Kerényi az androsi Hermés „majdnem sötétbe játszó ragyogását” idézi fel, amelynek képe a Thomas Mann-regények atmoszféráját magába fogadva búvólte el őt.⁶

Thomas Mann első „hermési” regénye, *A varázshegy* még csak távolról tükrözi az isten karakterét, amely nem annyira a részletekben rejlik, hanem az egész mű kisugárzásában.⁷ A szanatóriumregény főhőse, Hans Castorp élet és halál birodalma között jár, amely szférában a görög istenek közül a legotthonosabban Hermés mozog. A legélesebben a síelő kaland során, amikor a hóviharba kerülve mitikus álmot lát,⁸ majd a regény végén is így tűnik el szemünk elől, amikor háborúba vonul, élet és halál között lebegve.⁹ „Isten hozzád, Hans Castorp, az élet egyszerű, féltett gyermeke. Történeted véget ért. Elbeszéltek végig, nem volt sem mulattatóan rövid, sem hosszadalmasan unalmas; hermetikus történet volt. [...] Isten hozzád, akár élsz, akár halsz! Kilátásaid nem a legrózsásabbak; a félelmetes táncmulatság, amelybe belesodrótál, még jó néhány bűnös esztendeig eltart, és nem mernék nagy összegbe fogadni, hogy ép bőrrel menekülsz. Őszintén szólva nem is igen törődünk vele, nyitva hagyjuk a kérdést.” Hans Castorp Kerényi szavával „egy majdnem hermési, de még határozatlan entelecheia”¹⁰ – Kerényi ugyanis, Goethe nyomán, entelecheiának, az író teljes valójának nevezi a hermési karakterhez való vonzódást.

A József-tetralógiában az ifjú József karcsú alakja először „a nem fenséges, de éppen ezért annál megindítóbb ifjúi szépség szimbólumaként” ölt távolról hermési vonásokat.¹¹

Az érett József a negyedik kötetben válik kiteljesülten hermésivé, hermési entelecheiává. Thomas Mann így vall erről a *Das göttliche Kind* (magyarul *Gyermekistenek*) olvasása után: „Az a mitológiai alak, aki engem most szükségképpen egyre jobban vonz, és akiről annyi szépet találtam ebben a könyvben, a holddal kapcsolatos Hermés. Ő kísértett már idáig itt is, ott is a József-könyveken keresztül; de az utolsó kötetben, mely a hőst mint minden hájjal megkent gazdasági minisztert mutatja be, az eredeti Tammuz-Adonis szerepből egyre jobban Hermésszé alakul át. Akciói és tranzakciói másképp aligha igazolhatóak, mint az isteni kóperegény szellemében.”¹² Hermési alak itt József körül már a futár is, aki a Fáraó első fullajtárjaként futva-röpülve érkezik hozzá, hogy a Fáraóhoz vigye: „József, aki az írószobában foglalatostkodott, nagyon jól észrevette ezt az érkezést, futást és röpülést, de nem méltatta figyelemre, akkor sem, amikor figyelmeztették rá.”¹³

Magának Józsefnek az alakját pedig így írja le „A kópé szolgáról” című fejezetben a regény: „Ez a mitikus népszerűség, amelyet József elért, és amelynek megszerzésére bizony egész lényével mindenkor törekedett is, mindenekelőtt rendszabályainak azon a szivárványszínekben játszó keverékén, mosolygó tekintetű kétértelműségén alapult, amely mintegy két irányban működött, és teljesen személyes modorban és mágikus tréfával kötött egybe különböző szándékokat és célokat. Azért beszélünk tréfáról, mert ennek a princípiumnak helye van történetünk kis kozmoszában, és mert korán eldöntetett, hogy a tréfa olyan természetű, mint valami futár vagy ügyes ügyvivő, ellentétes szférák és befolyások: például naphatalom és holdhatalom, apajog és anyajog, a nap és az éj áldása között, sőt, hogy közvetlenül és átfogóan megmondjuk: élet és halál között. Ennek a karcsú-fürge, vidáman kibékítő közvetítő természetnek nem akadt igazi kifejezése egy istenszemélyben a Józsefet befogadó ország, a fekete föld országa területén. [...] Csak Fáraó, akinek messze földről hírt hoztak minden isteniről, csak ő hallott ilyen jellegű istenség tökéletes alakjáról, és József Fáraó kegyelmét elsősorban annak a körülménynek köszönhette, hogy Fáraó felismerte benne a barlanglakó gyermekkópénak, a pajkos csí-

1. kép. Az androsi Hermés, Kr. e. 1. sz. – Kr. u. 1. sz. eleje. Andros, Régészeti Múzeum

nyek urának vonásait, és joggal mondhatta magában, hogy egy király sem kívánhat magának jobbat, mint hogy ennek a kedvező istengondolatnak megjelenése és megtestesülése legyen a minisztere.”¹⁴

A Szélhámos, Felix Krull életrevaló-rugalmas alakja ki-mondatlanul is tele van hermési vonásokkal. Először is, hogy olyan jól beszél és bármely nyelven, amit hall, könnyen kifejezi magát: „jól jár a kereplőd”, mondja neki az órásmes-

2. kép. Hádés és Persephoné trónuson. Terrakotta pinax, Kr. e. 5. század első fele. Reggio Calabria, Régészeti Múzeum

ter.¹⁵ A szerencséjét megalapozó kis szattyánbőr ékszeres kazetta¹⁶ hermési ajándék volt, *hermeion*: szerencsés találat. Az ékszerek eladása a főszereplő és kollégája közös vállalkozása Koinos Hermés, a közös isten jegyében,¹⁷ amit a tréfás-testvéries elszámolásuk is tanúsít. Krull büszkeségből nem meri bevallani, hogy kevesebbet kapott, mint amennyit reméltek, de Stanko rájön és kiegyenlíti neki a különbözetet.¹⁸ A kis Eleanor Twentymant, aki belebolondul Felixbe, arra biztatja, hogy ne vegye olyan nagyon komolyan, próbálja meg – hermési módon – tréfás gúnnyal tekinteni saját érzelmeit.¹⁹ S a regény végén, a lisszaboni Zouzou, aki rögtön elbűvöli a főhóst, maga a tüskés-kötekedő gúnyolódás.²⁰

Krull hermési csibészséggel folytat egy darabig kettős életet: pincérként szolgál egy hotelben és szabad napjain szépen felöltözve úrként szórakozik.²¹ Amikor egyik vendége, a márki erre rájön, és rábeszéli, hogy cseréljenek szerepet: lépjen a helyébe, és az ő nevével menjen a világszerte útra, amit a szülei kényszerítenek rá, a humorérzékére apellál.²² Krull válasza úgy hangzik, hogy ő a maga részéről a lehető legkomolyabban veszi a tréfát. A csiny valójában előbb neki jutott az eszébe.²³

Amikor nemlétező tenisztudását kell bizonyítania, a tornacipőben szárnyas cipőt érez a lábán.²⁴ Thomas Mann maga így vall Krull hermési alakjáról: „Isten a megmondhatója, nem voltam tudatában annak, hogy egy hermési regényt alapozok meg, amikor vagy 40 évvel ezelőtt elkezdtem. Nem járt több az eszemben, mint hogy a művészetet megint egyszer álrühába bújtassam és parodizáljam. Csak a későbbi folytatásba csúsztak be, a »József« közelsége révén, bizonyos asszociációk, és felbukkant ennek az istennek a neve.”²⁵

Így aztán ennyi sejtetés mellett kimondva is megjelenik a hermési elem Felix Krull leírásában: szépségének érzékeltetésére Frau Houpfle-Philibert „Hermés-lábaknak” nevezi lábait.²⁶ Ennek kapcsán kezdenek el beszélgetni Hermésről, akiről Felix addig sosem hallott.²⁷ A hölgy, akié amúgy a kis ékszeres kazetta volt, amit Felix elvett, meglepetésére felvilágosítja, hogy Hermés a tolvajok hajlékony istene, amibe belepirul. Amikor aztán a hölgy megtudja tőle, hogy ő vette el az ékszereket, egyenesen Hermésnek becézi, mondván, mennyivel drágább a tolvaj, mint amit ellopt. Évődés közben egyenesen lopásra szólítja fel őt, kéri, követe-li, hogy a jelenlétében lopjon, hallhassa a lélegzetét lopás közben. Ezt a játékot szerelmi ajándéknak nevezi: szerelmük leggyönyörűbb beteljesülésének.²⁸ Innentől fogva Felix a márki tanácsára, ha mitológiai tudását akarta fitogtatni, csak Hermésről beszélt. Amikor, immár a szerepcsere után, a vonaton a lisszaboni

paleontológussal beszélget, így kerül Hermésre a szó: az elegáns istenre. Akinek olyan arányos a testalkata: az emberi test mértéke szerint, amiben a legtitokzatosabban van elrejtve az arányosság.²⁹

Thomas Mann hermési regényalakjai legalább annyira megvilágítják Hermés, mint Hans Castorp, József vagy a Széllámos alakjának lényegét. Ezért jelenthettek inspirációt Kerényi számára is – Hermés kutatásához. Érdemes itt utalni arra, hogy a József IV. kötete (1941–43) párhuzamosan jelent meg a *Hermés, a lélekvezetővel* (1942–1944).³⁰ A Hermés-alak leírása tehát a kölcsönös inspiráció hatására egyszerre érik meg a két nagy alkotónál.

2. Persephoné: József ifjú felesége

Amikor a *József és testvérei* negyedik kötetében József a Fáraó udvarában szolgál, a Fáraó feleséget választ a számára: „Ki volt ez a mátká, József házastársa, és hogyan hívták? [...] Aszenáth volt, a leányzó, az oni napfőpap leánya. Ilyen magas-

ra nézett Fáraó választásánál – magasabbra már nem nézhetett. Ré-Horahte fő házipapjának leányát feleségül venni majdnem hallatlan dolog volt és szentségtöréssel határos – noha természetesen a leány házasságra és anyaságra rendeltetett, és senki nem kívánta, hogy hajadon és megösmertlen maradjon. Mégis az, aki megkapta, valamilyen – noha szükséges és kívánatos, de egyúttal sötét, gatzettel határos módon – rablónak számított. A leányt nem adták oda, hanem elrabolták – ez volt a vélemény, az észjárás az ő esetében, jóllehet minden a maga rendjén és hibátlan megbeszélés szerint történt –, és nem akadt még egy szülő pár a világon, aki ekkora hűhót csapott volna abból, hogy gyermekük férj kezébe került.³¹ A lány násza tehát elrablás, ahogy Persephonét rabolja el Hadés. A párhuzam még tovább is folytatódik: „Kivált az anya volt teljesen kétségbeesve és magánkívül, vagy úgy tette magát; kezét tördelte, és úgy viselkedett, mintha őt magát erőszakolták volna meg, vagy meg akarnák vele tenni, amiért is ez alkalommal tett nyilatkozatai között – persze inkább szertartásszerű, mint komolyan gondolt – bosszúeszkük is szerepeltek.”³² Az anya alakja tehát a gyászoló Démétérét idézi fel. A szertartásszerű gyász a mítosz gyászfolyamatát folytatja.

Persephoné alakja még nagyobb közelségbe kerül, amikor a regény a lány nevét, epithetonját magyarázza: „Mindez pedig azért történt, mert a napleány leányságát a szentség különös páncélja és pajzsa és – alapjában mégis érintésre szánt – érintetlenség vette körül. Szüzességtől övezve, mint senki más, a szüzek szüze volt ő, szigorú értelemben vett leányzó, a leány maga. A köznévi egyenesen tulajdonneve lett: »Leányzó«-nak nevezték és hívták élete hosszát, és a férj, aki megtörte leányságát, a leányrabló általános felfogás szerint isteni vétket követett el – noha a főnevet a melléknév enyhítette, megneemesítette és bizonyos mértékben megszüntette.”³³ *Expressis verbis* Koré jelenik meg ezekben a sorokban, az isteni Lány, ahogy Persephonét hívják. És Persephoné sorsát tükrözi József Koréja is: „A szülők bizonyos értelemben sohasem egyeztek bele abba, hogy a leány a férjé legyen, és a házassági szerződésben annak rendje és módja szerint feltételül szabták, hogy a gyermek nem lakhat állandóan a sötét rabló mellett, hanem az évnék bizonyos, nem is csekély részét, a napszülőknél tölti, hogy ismét mint szűz éljen mellettük – a feltételt aztán nem tartották be mindig szó szerint, hanem inkább csak jelképesen, a feleség látogatásainak formájában a szülői háznál, ami különben is általános szokás.”³⁴ Persephoné alakját idézi fel tehát az is, hogy a Lálynak az év bizonyos szakát, még ha jelképesen is, újra a szülei mellett kell töltenie. A jelképes távollét a férjtől ugyan csak a mítosz megismétlése.

A 'József nászt ül' című következő fejezet bevallottan Kerényi *Az isteni leány* (magyarul *Prótagonos Koré* címmel jelent meg) című írásából merítkezik.³⁵ Mann így ír erről Kerényinek: „mégiscsak meg kell tudnia, hogy »Az isteni leány« szerencsésen rám talált, és hogy ez a rendkívül érdekes könyv bőséges és élvezetes tanulságokkal szolgált. Egy szép nap majd meg fogja találni ennek nyomait az utolsó »József«-kötetben, abban a fejezetben, amely a Felemeltetettnek a házasságát írja le az Onból való Aszenáth leányzóval, és amelyet éppen most írok. Hogy ott a szüzesség szüzességgel találkozik, elég alapnak látszott számomra, hogy valami misztériumszerűt csináljak belőle, melyben elég vakmerően, vagy ha így jobban tetszik, orcátlanul egy és más démétéri-eleusisi vonást használ-

tam fel.”³⁶ A menyegző leírása, amelyet az író a házasságkötés misztériumainak nevez, a Kerényinél leírt eleusisi misztériumokat idézi.³⁷ A férfiak is az istennő violaszín ruhájában lépnek fel, mirtuszágakkal, mirtusznyalábokkal és fáklyákkal, és Gorgó-szerű maszkot viselnek. A férfiak kezében kis kancsó, a nők fején világító, s egyúttal magokat tartalmazó edény, néhányan vándorbotokat és tarisznyákat hordanak.

Mitikusan is értelmezhető rejtett motívum tehát, ha pont abban a kötetben, amelyben József mint Kenyéradó jelenik meg – márpedig ez a tevékenység a görög mítoszban Démétér égisze alá tartozik –, József ifjú felesége épp Démétér lánya, Persephoné alakját ölti.

3. „A mi Enink”: a szerethető Potifárné

A regénybeli Potifárnét Mut-em-enetnek hívják. Az író olykor így nevezi: „a mi Enink”.³⁸ Ez csupán egy kiragadott példa arra az empátiára, amellyel a regényíró megajzolja ezt az alakot. Egy szerethető Potifárnét látunk a tetralógia harmadik kötetében, aki eleinte tiltakozik saját érzelmei ellen, amelyek aztán legyőzik őt. Mut-em-enet története a harmadik könyv hatodik és hetedik fejezetében egy klasszikus görög tragédia struktúráját mutatja: a „félreismerés” okozta *hamartia* kibontakozásával.³⁹

Mut-em-enet érzékeny leírását Jan Assmann az író saját erotikus élettörténetével magyarázza.⁴⁰ Sokkal inkább hagyatkoznék itt mégis Kerényi alapvetésére: „ilyennek látom Thomas Mannt, lerázva róla mindent, ami mulandó, bizalmas, társadalmi, efemer [...]”,⁴¹ és így nem életrajzi adalékokra, hanem magára a regényalakra összpontosítanak. A teljes szívvel megértő bemutatás egészen az utolsó pillanatig, a szerelmi varázslásig, majd az igaztalan rágalom kikialtásáig érvényes, sőt még ennek a leírásában is ott a részvét és a tapintat: mondván, fájdalmas, hogy el kell ismernünk a vétkét. Egy kiszolgáltatott asszony képét látjuk akkor is, amikor a legfőbb vétek, a szerelmi varázslás „tisztátalan rejtelmének” leírását vezeti be az író: „Így történt hát, hogy Mut-em-enet, a büszke, elfajultságában és a szerelmi szenvedéstől megzavartan olyan cselekedetre szánta rá magát, amelyet nemrég még előkelően elutasított magától [...] mégpedig megjuhászító szerelmi varázs céljából áldozni egy förtelmes alvilági istenségnek, akinek nevét nem is ismerte, és nem is akarta ismerni [...]”.⁴² Amikor pedig József és Potifárné kettesben találkoznak, így hangzik a regény: „Itt elhallgat a történet. Azaz: hallgat a jelenlegi megfogalmazás és ünnepi előadás, mert amidőn eredetileg történt és önmagát beszélte el, semmi esetre sem hallgatott, hanem továbbhaladt ott bent a homályos szobában mint izgatott beszélgetés, [...] amire azonban mi a gyöngédség és emberi tapintat fátyolát vetjük. Akkoron ugyanis önmagában és tanúk nélkül történt, most és ma pedig a nagyközönség előtt játszódik le – döntő különbség tapintatérzésünk számára, senki sem tagadhatja.”⁴³ Amikor végül Potifárné vádat kiált, így szól a regényíró: „ekkor tartotta azt a híres beszédét, amely mindenkor az emberiség megvetését hívta ki, és amelyet mi is, akik különben részvételt vagyunk Mut-em-enet ügye és híre iránt, kénytelenek vagyunk kárhóztatni – nem állításainak valótlansága miatt, melyek a valóság ruhájaként még csak megjárták, hanem demagógiája miatt, amit nem restellt izgatásra használni.”⁴⁴

Nem utolsósorban pedig a Mut-em-enet iránti részvét hal-latszik ki József szerepének megítéléséből is: „Minden okunk megvan rá, hogy párhuzamot vonjunk az asszonnyal szemben elkövetett bűne és ama régi bűne között, amellyel testvérei ellen vétkezett. Ismét túlságosan messzire ment abbéli vágyában, hogy az embereket »meghökkentse«, szeretetreméltóságának hatását, aminek örvendeni s amit Isten nagyobb dicsőségére kihasználni és növelni jó joga volt, ismét könnyelműen engedte elburjánozni, veszedelmesen elfajulni és feje fölé nőni: előbbi életében e hatás a gyűlölet negatív alakját öltötte, most pedig a szerelmi szenvedély túlságosan is pozitív és ezért ismét romlásba döntő alakját. Elvakultan éppúgy elősegítette egyiket, mint a másikat, és félreértve az asszony elhatalmasodó érzéseinek önmagában támadó visszhangját, még a nevelőt is akarta játszani – ő, aki nyilvánvalóan maga is rászorult még a nevelésre. Nem tagadható, hogy ez a bűn büntetésért kiáltott; közben persze csöndes somolygással kell megjegyeznünk, hogy ez a jogos hamarsággal bekövetkező büntetés mennyire csak arra irányult, hogy további szerencséjét szolgálja, amely az elpusztultnál sokkal nagyobb és ragyogóbb lett.”⁴⁵

Nem egy álnok asszonyt látunk itt hát, hanem egy végső kétségbeesésében vétkezőt. Ez az alak felidézi a görög mitológiából Phaidra alakját, főként Euripidés megfogalmazásában.⁴⁶ Phaidra azonban több ponton mégsem alkalmas párhuzam, hiszen Mut-em-enet nem a mostohafiába szeret bele, s csupán „címetes férje” van a kasztrált Petepre személyében, valamint József nem hal meg Mut-em-enet ármányának következtében, hanem ellenkezőleg még magasabb dicsőségre jut, ráadásul Hippolytos szigorúan elutasítja magától Phaidrát, míg a regénybeli József „nevelő” viselkedése a fentiek alapján kevésbé egyértelmű – ez a „mosolygó tekintetű kétértelműség” szintén hermési elem József alakjában.

Ám ha az alapmotívumot nézzük, Goethe szavával: „hogyan kavar fel egy női lelket egy idegen érkezése”,⁴⁷ akkor kínálkozik egy másik párhuzam is. Hiszen a herélt hivatalnokkal házasságban élő magányos nőben lakozik egy vágyakozó, elcsábult és szerelmes lány is, a görög mítosszal szólva Phaidrán túl egy Nausikaa. Az ő sorsát pedig Karsai György nyomán a legtragikusabb női sorsnak nevezhetjük.⁴⁸

Jegyzetek

- 1 Lásd Bélyácz 2022, 215–219.
- 2 Mann–Kerényi 1989.
- 3 Lásd alább, 29. jegyzet.
- 4 Mann–Kerényi 1989, 53, 55, 65, 66, 67, 77, 109, 110, 112, 114.
- 5 Mann–Kerényi 1989, 31.
- 6 Mann–Kerényi 1989, 28.
- 7 Mann–Kerényi 1989, 29.
- 8 Mann 1969, II, 176–216. (*A varázshegy*ből vett idézeteket Szöllösy Klára fordította.)
- 9 Mann 1969, II, 518.
- 10 Mann–Kerényi 1989, 35.
- 11 Lackó Miklós, lásd Mann – Kerényi 1989, 10.
- 12 Kerényinek, 1941. február 18-án, ford. Petrolay Margit, idézi Kerényi Magda: Bélyácz 2022, 218.
- 13 Mann 1968a, II, 584. (*A József és testvéreiből* vett idézeteket Sárközi György, illetve Káldor György fordította.)
- 14 Mann 1968a, II, 920.)
- 15 Mann 1968b, 157. (*Az Egy szélhámos vallomásaiból* vett idézeteket Lányi Viktor fordította.)
- 16 Mann 1968b, 125.
- 17 Koinos Hermést kívántak egymásnak ketten, ha közös vállalkozásba kezdtek. Lásd Kerényi 1984b, 31.
- 18 Mann 1968b, 163.
- 19 Mann 1968b, 205.
- 20 Mann 1968b, 281–282.
- 21 Mann 1968b, 239.
- 22 Mann 1968b, 239.
- 23 Mann 1968b, 238.
- 24 Mann 1968b, 327.
- 25 Kerényinek, 1954. október 17-én, Doromby Károly fordítása, idézi Kerényi Magda: Bélyácz 2022, 218.
- 26 Mann 1968b, 173.
- 27 Mann 1968b, 173.
- 28 Mann 1968b, 177.
- 29 Mann 1968b, 260–261.
- 30 *Eranos-Jahrbücher* 1942, *Albae Vigiliae* 1944.
- 31 Mann 1968a, II, 702.
- 32 Mann 1968a, II, 702.
- 33 Mann 1968a, II, 702–3.
- 34 Mann 1968a, II, 703.
- 35 Fischer 2002, 736–738.
- 36 Kerényinek 1941. szeptember 7-én, Petrolay Margit fordítása. Mann–Kerényi 1989, 111.
- 37 Kerényi 1984a, 456–457.
- 38 Mann 1968a, II, „A mi Enink”: 179, 181, 296, 308, 375; „A mi Mutunk”: 443, 451.
- 39 Fischer 2002, 608.
- 40 Assmann 2006, 134: „wobei er bekanntlich auf seine eigenen Erfahrungen unerfüllbarer homoerotischer Verliebtheit zurückgreift”.
- 41 Mann–Kerényi 1989, 34. (Lackó Miklós előszava.)
- 42 Mann 1968a, II, 467.
- 43 Mann 1968a, II, 492–493.
- 44 Mann 1968a, II, 496.
- 45 Mann 1968a, II, 476–477.
- 46 Mann–Kerényi 1989, 84: „Mut-em-enettel, Euripidés Phaidrájának ez újonnan született testvérével” (Petrolay Margit fordítása).
- 47 „Die Rührung eines weiblichen Gemüths durch die Ankunft eines Fremden” Schillernek írt levél, 1798. május 14. <https://www.friedrich-schiller-archiv.de/briefwechsel-von-schiller-und-goethe/1798/421-an-schiller-14-februar-1798/> idézi Tar 2009, 261, 41. jegyzet.
- 48 Vö. Karsai György kiadatlan előadását *Odysseus és a nők* címmel. A Nausikaa alakjában rejlő tragikumhoz lásd elsősorban Goethe, *Nausikaa* c. tervezetét, amelyben Nausikaa a végén öngyilkos lesz. Alapvető: Blumenthal–Haufe–Atkins et al. 2005, 480–490. A töredékről magyarul lásd Tar 2009. Nausikaa tragikumához vö. még Kodály Zoltán Bálint Aranka versére írt dalát, lásd Kodály 1924, 7–9. Minderről Bélyácz (előkészületben).

Bibliográfia

- Assmann, J. 2006. *Thomas Mann und Ägypten*. München.
- Bélyácz K. 2022. *Kerényi Magda válogatott levelei és írásai*. Budapest.
- Bélyácz K. (előkészületben). *Négy változat a Nausikaa-témára*.
- Fischer, B.-J. 2002. *Handbuch zu Thomas Manns Joseph-Romanen*. Tübingen–Basel.
- Blumenthal, L. E. – Haufe, E. – Atkins, S. et al. 2005. *Goethes Werke. Band V. Dramatische Dichtungen III* (14. kiad.) München.
- Kerényi K. 1984a. „Prótoigonos Koré”: *Halhatatlanság és Apollón-vallás*. Budapest, 427–471.
- Kerényi K. 1984b. *Hermész, a lélekvezető*. Ford. Tatár György. Budapest.
- Kodály, Z. 1924. *Négy dal*. Budapest.
- Kurzke, H. 2014. *Mondwanderungen. Wegweiser durch Thomas Manns Josephroman*. Frankfurt a. M.
- Mann, Th. 1968a. *József és testvérei I–II*. Ford. Sárközi György, Káldor György. Budapest: Magyar Helikon.
- Mann, Th. 1968b. *Egy szélhámos vallomásai*. Ford. Lányi Viktor. 3. kiad. Budapest: Európa.
- Mann, Th. 1969. *A varázshegy I–II*. Ford. Szöllősy Klára. Budapest: Magyar Helikon.
- Mann, Th. – Kerényi K. 1989. *Beszélgetések levélben*. Ford. Doromby Károly, Petrolay Margit, Soltész Gáspár, Szondi Béla. Budapest.
- Tar I. 2009. „Goethe Nausikaa-töredéke”: *Antik Tanulmányok* 53, 253–276.